

2. Графтио Геноих Осипович // Люди русской науки: Очерки о выдающихся деятелях естествознания и техники: Техника /Под. редакцией И.В. Кузнецова. – Москва: Наука, 1965. – С.
3. Гвоздецкий В.Л. Видатні енергетики Росії - Г.О. Графтіо [електронний ресурс]. Режим доступу : <http://www.portal-slovo.ru>
4. Санкт-Петербург. Петроград. Ленинград: Энциклопедический справочник / [за ред. Белова Л.Н., Булдаков Г.Н., Дегтярев А.Я. и др.] — Москва: Большая Российская Энциклопедия, 1992. - 250 с.
5. Человек, покорявший реки (к 145-летию со дня рождения Г.О. Графтио. – Волхов, 2014. – 16 с.
6. Павловский Н.Н. Академик Г.О. Графтио – строитель Волховской и Свирской гидроустановок /Н.Н. Павловський // Гидротеническое строительство. – 1937. – №2. – С. 5-7.
7. Артемов Б. Отступничество Генриха Графтио / Б. Артемов // Плюс Субота. – 13-20 февраля 2014. – № 7 (782).
8. Крюков А. М. Тревожные дни Волховской ГЭС / А. М. Крюков // Пути и тревоги. – Петрозаводск, 1979.
9. Володин М. Генрих Графтио и его план электрификации всей страны / М. Володин // Первая крымская – 11 января - 17 января 2013. - № 457.

Махобей Е. М. Историко-биографический очерк жизни и деятельности академика Г. О. Графтио.

В статье освещается жизненный и творческий путь выдающегося инженера конца XIX-начала XX века Генриха Осиповича Графтио. Анализируются особенности деятельности академика, которая позволила ему завоевать заслуженный авторитет среди инженеров мирового уровня.

Ключевые слова: инженер путей сообщения, электрификация железной дороги, Санкт-Петербургский электротехнический институт, трамвайные пути.

Mahobei K.M. Historical and biographical essay on the life and activity of academician G.O. Graftio.

The article focuses on the life and career of distinguished engineer late XIXth - early XXth Henry Osipovich Graftio. The features of the academician's activity, that allowed him to win the deserved reputation of world-class engineers, was analysed.

Keywords: railways engineer, railway electrification, St. Petersburg Electrotechnical Institute, tram routes.

УДК 69(477) (092) Неровецький
Михайленко Г.Г.

О.І. НЕРОВЕЦЬКИЙ: ПОЧАТОК ЖИТТЄВОГО ШЛЯХУ ВИДАТНОГО ІНЖЕНЕРА-БУДІВЕЛЬНИКА

У статті розглядаються дитинство та студентські роки визначного інженера-будівельника, талановитого педагога і науковця Олександра Інокентійовича Неровецького (за період 1884-1907 рр.)

Ключові слова: О.І. Неровецький, інженер-будівельник, чоловіча гімназія, Імператорський університет Св. Володимира, Київський Політехнічний Інститут Олександра II.

Постановка проблеми в загальному вигляді. 2014 рік – рік 130 річниці з дня народження видатного інженера-будівельника, віце-президента і дійсного члена Академії архітектури Української РСР, члена-кореспондента Академії архітектури СРСР, професора Олександра Інокентійовича Неровецького, який був яскравою постаттю в історії інженерної справи, зокрема в галузі промислового та цивільного будівництва у першій половині ХХ століття. Однак, ім'я О.І. Неровецького – видатного вченого, практика, талановитого педагога, чия діяльність пов'язана з будівництвом та реконструкцією найбільших українських промислових гігантів [3], відродженням зруйнованого війною Києва [11], будівництвом мостів та іншими здобутками в галузі будівництва – маловідоме не тільки в світі, але і в Україні. Його спадщина досі не вивчена належним чином, гідно не оцінена і не донесена до сучасника у належному обсязі. Його діяльність, виробничий досвід, теоретичні та практичні здобутки вимагають ґрунтовного дослідження і аналізу задля передачі цього досвіду нащадкам.

Аналіз досліджень та публікацій. Окремі аспекти діяльності О.І. Неровецького висвітлено у його наукових працях, але вперше проаналізувати його життя, наукову та педагогічну діяльність спробував Дмитро Фролов у 1967 р. в книзі «Інженер О.І. Неровецький», яка увійшла у серію «Видатні зодчі України» [7]. У деяких джерелах міститься суперечлива інформація щодо місця народження О.І. Неровецького [12,8].

Останнім часом окремих робіт, які б присвячувались аналізу діяльності О.І. Неровецького не видавалось, його ім'я можна знайти лише в ювілейних виданнях та деякій довідковій літературі [8,9,10,12].

Мета статті – проаналізувати дитинство та студентські роки О.І. Неровецького як початок формування особистості видатного українського інженера-будівельника.

Олександр Інокентійович Неровецький народився 17 березня 1884 р. в місті Черкаси Київської губернії. У копії свідоцтва про народження за № 14081, яка була надана за указом Його Імператорського Височества із Київської Духовної Консисторії за відповідними підписами і «приложением казенной печатки», зазначається, що в метричній книзі повітового міста Черкаси Соборно-Миколаєвської церкви записано: «тысяча восемьсот восемьдесят четвертого года родился и крещен марта семнадцатого числа Александр» [1]. Батьки Олександра – Інокентій Іванович Неровецький і Марія Василівна Неровецька були православного віросповідання і походили із родин сільських священиків. Вони були глибоко віруючими людьми. Саме родиною було закладено основи

християнської моралі, яким Олександр Інокентійович слідував усе своє життя. Можливо, це вплинуло й на те, що Олександр не був членом ВЛКСМ і лише у 63 роки (в липні 1947 р. за три роки до своєї кончини) О.І. Неровецького було прийнято до лав ВКП(б) [3].

Маленький Сашко ріс у атмосфері любові, взаємоповаги, взаєморозуміння. У родині панував культ знань. Усі свої знання батьки передавали сину, а він із задоволенням та вдячністю їх приймав. Олександр багато читав, мав добру пам'ять, любив слухати розповіді батьків і брав активну участь у дискусіях, цікавився математикою та мав хист до мов. Хлопчик ріс усебічно розвиненою дитиною. Усе це допомогло Олександру Інокентійовичу в дорослому житті. Він був цікавим співрозмовником, гарним лектором, умів організувати дискусію і, що дуже важливо, умів слухати інших. Умів Олександр Інокентійович і вчитися також.

Батько Олександра – Інокентій Іванович Неровецький служив повітовим лікарем, мав чин Колезького радника (колезький радник – громадський чин, який відповідав VI класу за законом «Табель о рангах» про порядок державної служби), був Кавалером ордена Св. Станислава III ступеня, мав срібну медаль «в пам'ять в Бозе почившого Імператора Олександра III» [3]. Інокентій Іванович закінчив курс наук у Подільській Духовній Семінарії у 1873 р., отримав атестат і працював учителем арифметики I, II класів при Тульчинському духовному училищі. Він постійно працював над своєю самоосвітою. В Університеті Святого Володимира за державний кошт закінчив курс медичних наук (1880-1881 рр.) на медичному факультеті і отримав диплом лікаря. Усе своє подальше життя він присвятив лікуванню і спасінню людей. Олександр на той час мав уже чотири роки і маленький хлопчик бачив, як багато його батько працював і як самовіддано допомагав хворим. Таке ставлення до роботи батька сформувало у хлопчика наполегливість, відповідальність та любов до праці. Сам О.І. Неровецький зазначав, що він звик відповідально ставитися до своїх обов'язків і якісно їх виконувати [3].

За часів Радянської влади Інокентій Іванович служив судовим лікарем; був поважною і шанованою людиною. У своїй автобіографії О.І. Неровецький напише, що батько усю свою службу провів у Черкасах де і помер у 1921 р. від висипного тифу [3].

Мати Олександра – Марія Василівна Неровецька до заміжжя працювала вчителькою. Але після народження дитини усе своє життя присвятила родині і вихованню сина. Після смерті чоловіка жила разом із сином на його повному утриманні і померла в 1945 р.

Слід зазначити, що крім родини важливу роль у формуванні особистості Олександра та у розвитку його світогляду відіграло і тихе провінційне життя у невеликому, але сповненому багатотою і бурхливою історією містечку Черкаси.

Черкаси – повітове місто Київської губернії, що розмістилося на правому мальовничому березі річки Дніпро (по річці 200 верст від Києва). Місто зіграло значну роль у формуванні козацтва. За однією із версій, було засновано «черкасами» – так називали українських козаків росіяни та татари. У 1386 р. Черкаси стали столицею українських гетьманів і до часів Б. Хмельницького, який переніс столицю гетьманства до Чигирин, місто було головним козацьким осередком. Упродовж усього існування місто безліч разів зникало з лиця землі і відбудовувалося наново. Легенди, історична слава, передавалися із вуст в уста і кожен відчував причетність до тих славетних часів. Маленький Сашко дуже любив слухати розповіді про козаків, про їхні героїчні пригоди. Наприкінці ХІХ-го сторіччя Черкаси набули слави як місто церков. У цей період також розвивалися підприємства, майстерні, торговельні установи і виникає відчутна потреба в тих, хто має хоча б початкову освіту, а також у фахівцях з технічною освітою. Міське двокласне і духовне училища не могли задовольнити викликів часу щодо освіти і підготовки таких фахівців.

Наприкінці 1880 р. «на основании Высочайшего, утвержденного в 12 день ноября 1880 года мнением Государственного Совета» прийшов дозвіл на відкриття у місті міністерської чоловічої прогімназії (за тих часів – загальноосвітнього закладу з програмою, що відповідала чотирьом молодшим класам гімназії). Власного приміщення у прогімназії не було. Перші гімназисти навчалися у двох орендованих приміщеннях. У 1886 р. прогімназія була реформована, і із 4-х класної вона була реорганізована у 6-ти класну [14]. Навесні 1891 р. міська Дума звернулася до талановитого київського архітектора В.В. Городецького щодо розробки проекту нової будівлі. Владислав Владиславович розробив проект і особисто контролював будівництво. Проект передбачав будівництво двоповерхової будівлі на території садиби купця Соколова, позаду існуючого двоповерхового маєтку, над крутим схилом Дніпра. Архітектор Городецький любив використовувати такий яскравий рельєф для своїх проектів, коли сама природа підкреслює велич і красу його споруди. Гімназія мала 13 класних кімнат, кабінети для викладачів та інспектора. А також простору залу для проведення різних заходів. Уже до 1 листопада 1891 р. зведення будівлі прогімназії зі строгими, чіткими, класичними формами було завершено. Будинок купця Соколова згодом було викуплено і він став складовою частиною навчального закладу. Саме в цьому будинку і почалося навчання Олександра.

У віці 15 років Олександр Неровецькому пощастить – у 1899 р. за клопотанням черкаської спільноти прогімназія буде реорганізована і набуде статусу класичної гімназії. Гімназисти будуть навчатися 8 років, після чого отримують можливість вступати до університету.

За більше, ніж сторічну історію у цьому освітньому закладі отримують путівку у життя тисячі черкашан. У різний період часу закінчили гімназію

інженер-будівельник О.І. Неровецький, письменник Олександр Лебеденко, черкаський краєзнавець-дослідник Василь Страшевич, Мойсей Урицький, письменник Лесь Гомін та інші, які залишили нам такі спогади ... « По утрам со всего Нового города шли к гимназической улице малыши со стриженными затылками, подростки с книжками под мышкой и фуражками набекрень и готовые вступить в жизнь юноши с парой книг за бортом шинели и с подпирающими шею бумажными воротничками...» (А. Лебеденко «Первая министерская») [5]. Чи ось такі спогади: «Школа представляла собой светлое, широкое, высокое помещение, с просторными классами и коридорами, наполненными солнечным светом, с чудесными мраморными лестницами и перилами, изготовленными на чугунолитейном заводе купцов Кауровых, предприятие которых размещалось на Подоле, неподалеку от школы; нарядными физическим и химическим кабинетами, музеем природы, созданным из экспонатов частной коллекции графини Балашовой...» (В. Страшевич «Школа над Днепром») [6]. Завдяки цим спогадам легко уявити гімназиста Олександра Неровецького, мрійливого, цілеспрямованого, сповненого бажань навчатися.

Батьки приділяли багато уваги освіті та розвитку сина. Здібності Олександра виявилися дуже рано. Він блискуче закінчив чоловічу гімназію.

Яким був гімназист Олександр Неровецький?

У Атестаці зрілості зазначено, що на підставі спостережень за увесь час навчання його у Черкаській чоловічій гімназії «...поведение его вообще было отличное, исправность в посещении и приготовлении уроков, а также в исполнении письменных работ выдающаяся, правознание отличное и любознательность выдающаяся» [1]. Із зазначеного стає очевидним, що хлопчик був дисциплінованим, послідовним, старанним, допитливим і навчався із задоволенням. У тому ж таки документі [1] зазначено, що «...он обнаружил нижеследующие познания:

Предметы гимназического курса	
Закон божий	5
Русский язык	5
Церковнославянский язык	5
Логика	5
Латинский язык	5
Греческий язык	5
Математика	5
Математическая география	5
Физика	5
История	5
Французский язык	5
Немецкий язык	5

Стає очевидним, що навчання давалося йому досить легко. Олександр без особливих зусиль вирішував математичні рівняння і мав хист до мов. Навіть такі складні старовинні мови, як латинська та грецька мови, давались йому досить легко.

За відмінні успіхи у науках, особливо у стародавніх мовах та математиці, за постійно відмінну поведінку і старанність Олександра Неровецького було нагороджено золотою медаллю. Він отримав атестат, який за статутом гімназії надавав можливість вступити до Університету без іспитів. Чим успішно і скористався Олександр у серпні 1901 р. Починався новий етап у житті Олександра – студентський...

На підставі атестату зрілості Черкаської гімназії від 8 липня 1901 р. за № 353 Олександр Неровецький «поступил в число студентів Університета святого Владимира» [2] і слухав лекції I семестру фізико-математичного факультету відділення математичних наук. Він мріяв отримати класичну освіту. Можливо, О. Неровецький став би видатним ученим у галузі фізики чи математики... Однак, закінчити навчання йому не судилося. 2 березня 1902 р. його було звільнено «в числі усіх студентів першого курсу всіх факультетів за винятком історико-філологічного» за участь у студентських виступах. У серпні 1902 р. його знову було прийнято на перший семестр фізико-математичного факультету тільки вже на відділення природничих наук.

Слід зазначити, що наприкінці XIX ст. економічний розвиток Росії набрав швидких темпів. Інтенсивно розвивалася вугільна, металургійна, машинобудівна, легка, харчова галузі промисловості, сільське господарство. Разом із тим скрізь відчувалася гостра нестача інженерів, техніків, агрономів. Виступаючи на торгово-промисловому з'їзді у 1896 р. професор В.Л. Кирпичов, на той час директор Харківського технологічного інституту, зазначав, що директори вищих навчальних закладів «завалені» проханнями надіслати інженерів, але не в змозі задовольнити ці прохання. 25 листопада 1896 р. у Києві відбулася нарада, у якій взяли участь професори Київського університету, представники міської влади, адміністрації Південно-Західних залізниць, інженери, промисловці. Було вирішено заснувати в Києві вищий технічний навчальний заклад – політехнічний інститут – із механічним, інженерним, хімічним і агрономічним відділеннями. 31 серпня 1898 р. відбулися урочистості з нагоди відкриття Київського політехнічного інституту. Термін навчання в інституті складав чотири роки (вісім семестрів). Система навчання курсова. Передбачалося, що скорочення часу навчання на один рік не зашкодить якості курсу, оскільки досягатиметься шляхом підвищення інтенсивності викладання, скорочення канікул і екзаменаційного періоду. При цьому промисловість швидше матиме фахівців, а молоді люди на рік раніше вступатимуть у самостійне життя [15].

У квітні 1902 р. завершується будівництво Політехнічного інституту. Тепер у його розпорядженні повний комплекс будівель: головний корпус, де розмістилися інженерне, механічне та агрономічне відділення, канцелярія, фундаментальна науково-технічна бібліотека. Київський політехнічний інститут стає визначним центром підготовки висококваліфікованих інженерів. Навчатися у цьому навчальному закладі стає не тільки престижно, але й перспективно. Фахівці легко могли отримати роботу з гарним фінансовим утриманням. Цей вищий навчальний заклад почав користуватися великою популярністю серед молоді. Олександр Неровецький приймає рішення випробувати долю. 17 червня 1902 р. він пише прохання на ім'я директора Київського Політехнічного Інституту Олександра II про дозвіл узяти участь у конкурсному випробуванні для вступу до інституту. У проханні він зазначає три відділення: інженерне, механічне або хімічне. Це свідчить про відмінну підготовку абітурієнта. О. Неровецький успішно витримує конкурсні випробування із математики, фізики і російської мови і проходить за результатами на інженерне відділення. Здається сама доля розпорядилася життям Олександра Неровецького. Він став студентом інженерного відділення Київського Політехнічного інституту Імператора Олександра II, який і закінчив у числі студентів і отримав диплом першого розряду. Усе своє життя О. Неровецький присвятив інженерній справі.

Аналізуючи науковий внесок та досліджуючи досягнення інженера-будівельника О. Неровецького в галузі цивільного і промислового будівництва, розуміємо, що його успіх полягає у глибоких знаннях, які він отримав під час навчання в інституті і удосконалював і поглиблював практичним досвідом та науково-дослідницькою роботою усе своє життя. Він умів і любив навчатися.

Навчальні предмети учбового плану на інженерному відділенні було поділено на чотири групи. До першої групи входили математичні науки і фізика (аналітична геометрія, аналіз нескінченних малих, нарисна геометрія, фізика та лабораторні роботи), до другої – практична механіка (опір матеріалів, графостатика, прикладна механіка, гідравліка, електротехніка). Третя група охоплювала основні аспекти будівельного мистецтва (геодезія, архітектура, архітектурні форми, будівельне мистецтво, опалення і вентиляція, внутрішні водні сполучення, приморські споруди, мости, стійкість споруд, залізниці, шляхи місцевого значення, технологія, санітарна техніка, іригація). Сюди входили також спеціальні курси, які обиралися самими студентами. Четверта група складалася із додаткових предметів (технічне креслення, малювання, архітектурне креслення, топографічне креслення, хімія, геологія, мінералогія) [4]. Студенти, які старанно навчалися, отримували глибокі знання для своєї подальшої трудової діяльності. Олександр набув знань, які давали можливість працювати в будь-якій галузі будівництва, але на той час

перспективною галуззю було залізничне будівництво. Саме в цій галузі і розпочалася трудова діяльність інженера О. Неровецького.

Студенту О. Неровецькому пощастило навчатися у видатних і знаних учених Києва, Москви, Петербурга, Казані, Харкова. Серед його викладачів були визначні фахівці у галузі теоретичної механіки О.П. Котельников і О.М. Динник, математики В.П. Єрмаков і Б.Я. Букреєв, один із засновників теорії різання металів К.О. Зворикін, геолог-мінералог О.В. Нечаєв, відомий учений, металург В.П. Іжевський, теплотехнік О.О. Радціг, видатний фахівець із мостобудування Є.О. Патон, обдаровані хіміки М.І. Коновалов і Л.В. Писаржевський, академік архітектури О.В. Кобелев, художник М.К. Пимоненко, проф. Ю.В. Ломоносов – видатний фахівець у галузі паровозобудування, один із засновників тепловозобудування – та Г.Д. Дубелір – визначний фахівець у галузі шляхового будівництва і теорії електротранспорту. Спілкування із такими особистостями формувало із Олександра науковця, педагога, дослідника. У кожного із цих видатних науковців-педагогів він запозичував найкращі риси, у досвіді спілкування з ними формувався і він сам.

Значну роль у підготовці інженерів того часу відігравали також науково-технічні гуртки, в яких студенти поглиблювали отримані на лекціях знання, знайомилися з сучасним рівнем промисловості. Ініціаторами створення таких гуртків були студенти старших курсів, які вважали, що програмний курс не дає їм достатніх знань із найновіших дисциплін та інформації щодо науково-технічних досягнень. Такий інженерний гурток відвідував О. Неровецький. Саме там розвивалося його технічне мислення, формувався світогляд інженера, прищеплювалася любов до науки. Йому подобалося вирішувати складні задачі, читати додаткову літературу, слухати виступи талановитих студентів, брати участь у наукових дослідженнях.

Слід зауважити, що інженерне відділення, відкрите водночас з іншими, дістало організаційну самостійність значно пізніше. Спершу ним керувала рада інституту, пізніше, майже два роки, декан механічного відділення за сумісництвом виконував обов'язки декана інженерного відділення. Усе це несприятливо позначалося на роботі відділення, оскільки затримувалися оснащення лабораторій, добір кадрів. На старших курсах деякі предмети не викладалися (курс мостів, місцевих шляхів, технології будівельних матеріалів) або викладалися нерегулярно, з переривами (курс геодезії та ін.), що викликало стурбованість ради інституту. У 1904 р. було створено комісію, яка виявила причини недоліків у роботі відділення. За її матеріалами, 22 травня 1904 р. рада інституту винесла спеціальну ухвалу, в якій чітко визначався статус відділення як самостійного факультету з підготовки інженерів шляхів сполучення. Відділення очолив проф. Д.П. Рузький. Було посилено професорсько-викладацький склад відділення, тут почали працювати досвідчені педагоги,

професори В.Л. Кирпичов і В.В. Пермінов, Є.О. Патон. У 1906 р. Є.О. Патон став його деканом. Стан справ у відділенні значно поліпшився, його випускники – інженери-будівельники шляхів – швидко зарекомендували себе на виробництві як фахівці, що добре розуміються на своїй справі [16].

Наприкінці грудня 1907 р. Олександр Неровецький із відзнакою закінчив Київський політехнічний інститут і отримав звання інженера-будівельника. Пунктом 37 положення про Київський Політехнічний інститут від 8 червня 1898 р. [2] було затверджено, що тому, хто отримав звання інженера-будівельника, надається право складати проекти і виконувати різні будівельні роботи. Крім того, диплом першого ступеня гарантував, у випадку вступу на цивільну службу, чин X розряду.

Із рапорту Декана Інженерного відділення Київського Політехнічного Інституту ім. Імператора Олександра II-го Є.О. Патона (вересень 25 1907 р.): «Имею честь сообщить Вашему Превосходительству, что сегодня 25 сентября состоялась защита выпускных проектов на Инженерном отделении, причем Комиссия признала достойными диплома I-го разряда следующих студентов: Лаща Ивана, Неровецкого Александра...» [2]. У рапорті згадуються ще троє студентів, що отримали диплом I-го ступеня, і один студент, що отримав диплом II ступеня. Слід зауважити, що у 1907 р. інженерне відділення закінчили всього 11 чоловік [18]. Цей факт свідчить про те, що кількість фахівців з інженерною освітою була невеликою, оскільки було досить складно, в силу різних причин, отримати вищу інженерну освіту.

Таким чином, за бездоганні глибокі знання Олександр Неровецький одержав диплом першого ступеня за підписом екзаменаційної комісії і декана інженерного відділення професора Євгена Оскаровича Патона. Євген Оскарович був вражений винятковими здібностями студента Неровецького, його гострим розумом, і він запропонував молодому інженерові залишитися на кафедрі залізничного будівництва. Євген Патон розгледів у Олександрові майбутнього науковця. Здібності науковця, дослідника у студента Неровецького проявилися ще в інституті. На п'ятому курсі він друкує у журналі «Вестник КПИ» свою першу теоретичну статтю «Выбор наивыгоднейшего типа железнодорожного пути». «Дуже вдячний вам за увагу, дорогий Євгене Оскаровичу», – відповів Олександр Неровецький, – «але я вважаю, що більш корисним для мене – набути практичного досвіду. Пізніше, можливо, й займуся педагогічною роботою» [7]. Молодий інженер О. Неровецький запевнив свого наставника, що де б він не працював, буде старанно «трудитися» і дотримався свого слова. До останнього свого подиху О. Неровецький був відданий інженерній справі.

Перед тим, як одержати диплом, студент півроку проходив практику інженера. Влітку 1907 р., перш ніж поїхати на практику, Олександр просив батьківського благословення на одруження із сусідською дівчиною, яка

теж навчалася у Києві, Сонею Деркачовою. Попри те, що дівчина була із незаможної родини, Олександр настояв на своєму рішенні одружитися зазначивши: «не від багатства і не від звання буває хороша людина. Соня для мене – друг на все життя...» [7]. Любов, повагу до своєї дружини Олександр Інокентійович проніс через все життя. Через тиждень після весілля Олександр разом із своєю молодою дружиною виїхав у Ворожбу для проходження практики. Там він керував роботами по розширенню залізничної станції. Так розпочалася трудова діяльність інженера О. Неровецького, а у його дружини – Софії Василівни – нескінченні подорожі.

Література

1. Державний архів м. Києва. – Ф. 18. Оп 1. Спр. № 766
2. Державний архів м. Києва. – Ф. 18. Оп 1. Спр. № 765
3. Державний архів м. Києва. – Ф. 356. Оп 9. Спр. № р-356
4. Державний архів м. Києва. – Ф. 18. Оп 34. Спр. № 767
5. Лебеденко А.Г. Первая министерская / А.. Лебеденко. – Ленинград: Детская литература, 1967. – 85 с.
6. Страшевич В.Б. Школа над Дніпром: Нарис з серії «Старі Черкаси». – Черкаси, 2001. – 35 с.
7. Фролов Д.Я. Інженер О.І. Неровецький. – К.: Будівельник, 1988. – 77 с. – (Видатні зодчі України).
8. Неровецький О.І. // Українська Радянська Енциклопедія. – К., 1982. – Т.2. – С. 334.
9. Професори Київського національного університету будівництва і архітектури (1930-2010): довідник. – 2-ге вид. – К.: КНУБА, 2010. – 140с.
10. Ветров Ю.А. Киевскому инженерно-строительному – 50 // Строительство и архитектура. – 1980. – ном 4. – С. 24-25.
11. Килессо С.К. Подвиг возрождения и созидания // Строительство и архитектура. – 1985. - С. 4 - 7.
12. Жербін М.М. Видатні українські вчені та інженери-будівельники. – Вип. 5 АБУ; ДНАББ імені В.Г. Заболотного. – К.: КНУБА, 2002. – С. 100. – (Серія історичних нарисів).
13. Черкасы // Энциклопедический словарь Ф.А. Брокгауза и И.А. Ефрона в 86 т. / Под ред. К.К. Арсеньева. – С.-Петербург, 1890-1907. – Т. 38. – С. 577.
14. Иллюстрированный сборник материалов к истории возникновения Киевского политехнического института: Памяти Виктора Львовича Кирпичева, посвящает Киевское политехническое общество инженеров и агрономов. – К.: Тип. т-ва И. Н. Кушнеров и К0, 1914. – 143 с.

15. Известия Киевского политехнического института императора Александра II. Отдел инженерно-механический. 1913 г. – К.: Тип. т-ва И. Н. Кушнеров и и К0, 1914. – 493 с.

16. Київський політехнічний і Київський сільськогосподарський інститут: 25 років. 1898-1923: Ювілейний збірник. – К.: Держ. трест «Київдрук», 1924. – 279 с.

17. Державний архів Черкаської області. – Ф.8, оп.1, Спр. № 527, арк.8.

18. Державний архів м.Києва. – Ф.18. Оп.10. Спр. №765

Михайленко Г.Г. А.И. Неровецкий: начало жизненного пути выдающегося инженера-строителя.

В статье рассматривается детство и студенческие годы выдающегося инженера-строителя, талантливого педагога и ученого Александра Иннокентьевича Неровецкого (за период 1884-1907гг.)

Ключевые слова: *А.И. Неровецкий, инженер-строитель, мужская гимназия, Императорский университет Св. Владимира, Киевский Политехнический Институт Александра II.*

Mykhailenko H.H. O.I Nerovetskyi: The beginning of life journey of an outstanding civil engineer.

The childhood and student's years of an outstanding civil engineer, talented scientist and pedagogue professor O.I. Nerovetskyi are analyzed in the article (1884-1907).

Keywords : *O.I. Nerovetskyi, male high school, civil engineer, St. Vladimir imperial university, Kyiv, Kyiv Polytechnic Institute of Alexander II.*

УДК 656.22

Рудюк М.В.

ВНЕСОК М.С. ФІЛОНЕНКА В ОРГАНІЗАЦІЮ РОБОТИ СЛУЖБИ РУХУ ПІВДЕННО-ЗАХІДНИХ ЗАЛІЗНИЦЬ

У статті висвітлюється внесок визначного інженера залізничника М.С. Філоненка у становлення та розвиток організації експлуатаційної роботи служби руху залізниць Росії кінця ХІХ ст. Викладено детальний опис структури служби руху Південно-Західних залізниць 1880 – 1895 рр. і зміни запропоновані М.С. Філоненком для покращення її функціонування.

Ключові слова: *служба руху Південно-Західних залізниць, експлуатаційна робота, пасажирський та вантажний рух, М.С. Філоненко.*

Аналіз творчої спадщини Максиміліана Семеновича Філоненка (1855 – 1906) – визначного інженера шляхів сполучення, випускника Інституту інженерів шляхів сполучення імператора Олександра І, фахівця в галузі залізничного транспорту, члена Інженерної ради Міністерства шляхів сполучення, першого заступника керівника служби руху Південно-Західних залізниць, керівника служби руху Катерининської залізниці має особливу вагу для розуміння процесів розвитку залізничного транспорту.